

Әлеуметтендіру, аутизмді түзетудің кілті ретінде

Иманкулова Мадина Сериковна
Аутизм орталығының
педагог-психологы

Біз білетіндей аутизм спектрінің бұзылуы бар балаларды әлеуметтендіру мәселесі өткір болып келеді. Аутизм спектрі бар адамдар көбінесе стигматизацияға (стигма кез-келген адам «басқа» деп қарастырылғанда), кемсітушілікке және әлемдегі адам құқықтарының бұзылуына ұшырайды. Сондықтан, аутизмді ерте анықтау, оларды осы қоғамда, білім беру ұйымының балабақшадан бастап мектептерде бірге барлық балалармен білім алуына жағдай жасау, оларды алдын-алу, түзету жұмыстарын жүргізу қазіргі таңда маңызды мәселелердің бірі болып саналады.

Баланы әлеуметтендіру жан-жақты, біртіндеп, ойын түрінде кедергісіз өту керек. Себебі, аутизм спектрінің бұзылуы бар балалардың көпшілігі үшін бұл түзету әдісі ең қиын және ұзақ, сондықтан ата-аналар мен қызметкерлерден төзімділік пен шыдамдылық керек.

Қоғамдық орындарға барған кездерде баланың эмоционалды жағдайын бақылап отыру қажет. Егер белгілі бір орын, адам немесе әрекет ыңғайсыздық тудырса, балаға ештеңе жүктемеңіз. Оны басқа күні, көңіл-күй қолайлы болған кезде апарған дұрыс. Сондай-ақ, сіз балаға бейтаныс жерге байланысты жағымды әсер қалдыруға тырысуға болады. Мысалы, сол сәтте сүйікті ойыншығын беруге болады. Яғни, сол сәтте балада жағымды әсер қалыптасады.

Білім беру процестері жағына келетін болсақ, онымен білікті мамандар болып табылатын адамдар, баланың әлеуметтік және тілдік дағдыларын дамытатын жақсы құрылымдалған және қарқынды оқытуды қолданады.

АСБ бар бала үшін сенсорлық шамадан тыс жүктеме өте ауыр болуы мүмкін екенін есте ұстаған жөн, өйткені «шамадан тыс жүктемеден» қорғаныс ретінде ол өзін-өзі ынталандыратын мінез-құлыққа ие болуы мүмкін. Өздеріңіз білетіндей, бұл мінез-құлық өзін-өзі көтермелеу болып табылады. Біреу өзін-өзі ынталандыратын мінез-құлықты неғұрлым көп қолданса, болашақта мұндай мінез-құлық жиі пайда болады.

Сұрақ, баланың топта немесе сыныпта «отырмауы және ынталандырмауы» маңызды, оның айналасында болып жатқанның бәрін бұғаттайды. Бұл жағдайда не істеу керек? Баланы теріс реакция тудыратын басқа балалармен байланыстан оқшаулау керек пе? Мұның қажеті жоқ, керісінше, қоршаған

ортаны өзгерту және аутизмді бар баланың құрдас-тар тобына деген сезімталдығын біртіндеп азайту өте маңызды. Басты мақсатымыз – әлеуметтік оқшаулау емес, баланың осындай ортаға «төзімділігін» біртіндеп дамыту, сонымен қатар оны басқа балалармен қарым-қатынасқа үйрету. Ең алдымен, баланың ыңғайлы болуы үшін қоршаған ортаны қандай да бір жолмен өзгертуге болатындығын анықтауға тырысыңыз. Мұны қалай жасауға болатындығы туралы бірнеше ұсыныстар бар. Егер баланың жарықтандырудың белгілі бір түрлеріне сезімталдығы жоғары болса, оны өзгерту қажет болуы мүмкін.

Десенситизация – жағымсыз ынталандыруларға сезімталдықтың біртіндеп төмендеуі. Баланың балалар тобына деген сезімталдығын азайту үшін оны өте қысқа уақыт аралығында осы топқа енгізу қажет. Осы қысқа кезеңдер кезінде сізге көп нәрсе қажет және оны жиі жігерлендіріп, «стресстің» алғашқы белгілерін күтпей-ақ, ынталандырудан кейін бірден кету керек.

Баланың осындай жағдайларға төзімділігі өскен сайын баланың топта болу ұзақтығын біртіндеп арттырыңыз. Баланың барлық сүйікті марапаттарын топқа, кем дегенде, бірінші рет, көтермелеу мен топ арасындағы үйлесімділікті орнату үшін әкелген жөн.

Сонымен қатар, әзірге дағдылары өте төмен балалар үшін немесе басқа балалардың болуына төтеп беру қиын болған балалар үшін әлеуметтену өте баяу және мұқият процесс болуы керек.

Қазіргі уақытта мінез – құлық қағидаттарына негізделген мінез-құлықты қолданбалы талдау әдісі (қолданбалы мінез-құлық талдауы, яғни АВА) ең тиімді болып саналады. Идея – кез-келген мінез-құлықтың, оны тудыратын себебі және оны күшейтетін немесе керісінше сөндіретін салдары болады. Мінез-құлықты түзету сыртқы ортаны ынталандыруды сәтті басқарудан тұрады. Бұл сізге қажетті дағдыларды қалыптастыруға және қажетсіз мінез-құлықты тоқтатуға мүмкіндік береді. Бұл тәсілде барлық күрделі дағдылар кішігірім блоктарға бөлінеді – әрекеттер. Әр әрекет баламен бөлек жасалады, содан кейін әрекеттер күрделі әрекетті қалыптастыру үшін тізбекке қосылады.

Көбінесе дамудың барлық қиындықтарын жеңу мүмкін емес, сондықтан қозғалыс екі жақты болуы керек. Әлеуметтену – бұл қоғамдағы өмір: мектепте

оқу, мұражайға, театрға немесе дүкенге бару, мамандық алу және т.с.с. Сондықтан баланы әлеуметтендіру мүмкіндігі қоғамның осы баланы қабылдау мүмкіндігіне тікелей байланысты. Қазіргі заманда бізде инклюзивті білім беру дамып келеді және даму ерекшеліктері бар балалар жаппай мектептерде оқи алады, ал мектеп кез-келген баланы қабылдай алуы керек. Бұл өте күрделі және күрделі жол, ол нашар ойластырылған, оның қатысушылары үшін аз түсінікті және әр нақты бала үшін

сәтсіз болуы мүмкін. Бірақ соңында, менің ойымша, ұрпақ деңгейінде бұл тәжірибе нәтиже береді. Қазіргі балалар біздің арамызда даму ерекшеліктері бар адамдар бар екенін біледі: аутизм, Даун синдромы және басқалары. Содан кейін аутизмі бар адамдар қоғамнан аз оқшауланады. Қоғам оның гетерогенді екендігі туралы неғұрлым көп білсе, оған ұқсамайтын адамдарды қабылдау оңайырақ болады және оған ерекше қажеттіліктері бар адамдар соғұрлым көп болады.